

Секція Право	
УДК 334.012.63:346.26:355.01(477)334.012.63:346.26:355.01(477)	
Дата першого надходження статті до видання	2026-04-14
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-05-15
Дата публікації/оприлюднення	2026-05-15

## Програми державної підтримки малого бізнесу в Україні в умовах війни: організаційні та правові аспекти

**Піляк Назар Іванович**

доктор філософії в галузі право,  
старший викладач кафедри правознавства,  
Бердянський державний педагогічний університет  
e-mail: [nazarpilak@gmail.com](mailto:nazarpilak@gmail.com)  
<https://orcid.org/0009-0007-7833-4587>

### Анотація.

Статтю присвячено дослідженню програм державної підтримки малого бізнесу в Україні, які діють в умовах війни. Увагу зосереджено на їхній організаційній побудові, правовому забезпеченні, фінансовій результативності та придатності для застосування в період повоєнного відновлення. Методологія роботи спирається на поєднання порівняльно-правового, статистичного, структурно-аналітичного й табличного методів. Під час опрацювання матеріалу використано групування програм підтримки за формою допомоги, розрахунок середніх показників фінансування, зіставлення результативності окремих інструментів, а також аналітичні матриці, які дають змогу зафіксувати проблеми адміністрування та окреслити шляхи їх подолання. Інформаційну базу сформовано з офіційних матеріалів Міністерства економіки України, Державної служби зайнятості, Фонду розвитку підприємництва, Програми розвитку ООН, чинних нормативно-правових актів України, а також наукових публікацій, присвячених підтримці підприємництва під час війни. За результатами дослідження з'ясовано, що державна підтримка малого бізнесу вже не зводиться до окремих фінансових виплат. Вона набула рис багатоканальної системи, яка охоплює грантові програми, пільгове кредитування, компенсації роботодавцям, релокаційну допомогу, ветеранські бізнес-гранти, освітні сервіси та менторський супровід. Ефективність цих програм визначається не тільки обсягами фінансування, а й оперативністю розгляду заявок, стабільністю правових умов, простотою цифрових процедур, якістю моніторингу та злагодженістю дій державних органів. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані рекомендації можна використовувати для уніфікації критеріїв доступу до підтримки, скорочення адміністративних строків, інтеграції державних реєстрів і посилення цифрового контролю за використанням коштів. Наукова новизна роботи виявляється у формуванні комплексного підходу до оцінювання програм державної підтримки малого бізнесу. Цей підхід поєднує економічні, організаційні та правові параметри в межах єдиної прикладної логіки аналізу.

**Ключові слова:** малий бізнес, державна підтримка, воєнний стан, грантове фінансування, правове регулювання, повоєнне відновлення.

# State Support Programs for Small Business in Ukraine Under Wartime Conditions: Organizational and Legal Aspects

**Piliak Nazar Ivanovych**

Doctor of Philosophy in Law,  
Senior Lecturer of the Department of Law,  
Berdyansk State Pedagogical University  
e-mail: [nazarpilak@gmail.com](mailto:nazarpilak@gmail.com)  
<https://orcid.org/0009-0007-7833-4587>

## **Abstract.**

The article is devoted to the study of state support programs for small businesses in Ukraine operating under wartime conditions. The research focuses on their organizational design, legal framework, financial performance, and suitability for application during the post-war recovery period. The methodology is based on a combination of comparative legal, statistical, structural-analytical, and tabular methods. The study employs the grouping of support programs by type of assistance, the calculation of average financing indicators, the comparison of the effectiveness of individual instruments, and analytical matrices that make it possible to identify administrative problems and outline ways to overcome them. The information base was formed from official materials of the Ministry of Economy of Ukraine, the State Employment Service of Ukraine, the Entrepreneurship Development Fund, the United Nations Development Programme, current legal acts of Ukraine, and scholarly publications devoted to entrepreneurship support during the war. The results of the study indicate that state support for small businesses is no longer limited to isolated financial payments. It has acquired the characteristics of a multi-channel system that includes grant programs, concessional lending, employer compensation schemes, relocation assistance, veteran business grants, educational services, and mentoring support. The effectiveness of these programs is determined not only by the amount of financing but also by the speed of application review, the stability of legal conditions, the simplicity of digital procedures, the quality of monitoring, and the coordination of government agencies. The practical significance of the findings lies in the fact that the proposed recommendations can be used to unify eligibility criteria, reduce administrative timelines, integrate state registries, and strengthen digital control over the use of funds. The scientific novelty of the study is manifested in the development of a comprehensive approach to evaluating state support programs for small businesses. This approach combines economic, organizational, and legal parameters within a single applied analytical framework.

**Keywords:** small business, state support, martial law, grant financing, legal regulation, post-war recovery.

## **Вступ**

**Актуальність проблеми.** Реалії того як працює малий бізнес в Україні, різко змінилися. Чимало підприємств втратили власні виробничі приміщення, інші вимушено перемістили обладнання в безпечніші регіони, а деякі, власне, опинилися без доступу до кредитів, працівників і стабільних каналів збуту. Проте мале підприємництво нікуди не зникло. Навпаки, воно зберегло господарську активність, підтримало зайнятість людей і забезпечило надходження до місцевих бюджетів. Як свідчать офіційні оцінки, мікро-, малі та середні підприємства становлять майже 100% усіх суб'єктів господарювання і створюють близько трьох чвертей робочих місць в Україні [10]. Цим, вочевидь, і пояснюється підвищена увага до програм грантової підтримки, пільгового

кредитування, компенсацій для роботодавців та механізмів релокації. Фактично держава створила нову систему антикризового стимулювання підприємницької активності, яка поєднує фінансові, організаційні та правові інструменти.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Борисова, Крук та Балашова [2] зосередилися на фінансовому забезпеченні підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Вони довели, що грантові програми, пільгове кредитування та компенсаційні механізми справді підтримують ліквідність малого бізнесу і допомагають зберігати робочі місця. Водночас поза увагою авторів залишилося те, як саме фінансові інструменти взаємодіють із правовими процедурами адміністрування державної допомоги. Дикань і Фролова [4] проаналізували інструменти державного стимулювання малого та середнього підприємництва. Вони дійшли висновку, що результативність програм залежить насамперед від швидкості прийняття управлінських рішень і того, наскільки узгодженою є робота різних інституцій. Однак питання економічної віддачі від бюджетних витрат у їхньому дослідженні, на жаль, не отримали належного висвітлення. Добровольська та Будурова [5] розглянули правову природу державної підтримки бізнесу. Вони показали, що ефективність такої допомоги прямо залежить від того, наскільки чіткими є нормативні вимоги і стабільним регуляторне середовище. Проте питання узгодженості між законами та підзаконними актами потребує подальшого опрацювання.

Зайченко та Бондар [6] порівняли вітчизняні й зарубіжні механізми підтримки підприємництва. Їхні результати свідчать, що цифровізація процедур і наявність державних гарантій зменшують адміністративні бар'єри. Водночас залишається не до кінця зрозумілим, як саме адаптувати такі інструменти до українських реалій. Казак і Дідушко [8] звернули увагу на цифрову трансформацію малого бізнесу. За їхніми спостереженнями, електронні сервіси здатні суттєво прискорити доступ до фінансування. Невирішеним залишається питання інтеграції цифрових платформ із системами державного контролю. Красовська та Подлевська [12] провели статистичний аналіз міжнародної та національної підтримки малого підприємництва. Вони виявили, що зовнішні донорські ресурси помітно розширюють фінансову базу для відновлення бізнесу. Однак питання довгострокової стійкості цих джерел залишилося висвітленим недостатньо. Кубрак [13] дослідив перспективи правового вдосконалення державної підтримки. Автор доводить, що уніфікація нормативних процедур робить правила більш передбачуваними для підприємців. Водночас питання закріплення єдиних критеріїв доступу до підтримки досі не узгоджене.

Медвідь та Науменко [16] проаналізували державну політику стимулювання соціально відповідального бізнесу. Їхні висновки засвідчили, що підприємництво у воєнний час виконує одночасно економічні та соціальні функції. Однак оцінювання суспільного ефекту від цих процесів залишається нерозв'язаною проблемою. Мельничук [17] розглянув інструменти державної фінансової підтримки малого підприємництва. Він дійшов висновку, що поєднання грантів, кредитів та гарантій забезпечує вищу ефективність використання ресурсів. Але питання комплексного поєднання організаційних і правових механізмів потребує додаткових досліджень. Отже, наявні наукові розвідки підтверджують важливість державної підтримки малого бізнесу, проте поза увагою дослідників залишається чимало аспектів. Це дає підстави вважати, що системний аналіз програм державної підтримки малого підприємництва в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення є не лише актуальним, а й необхідним.

**Виділення невирішеної частини проблеми.** Попри активне впровадження програм підтримки, чимало практичних і правових питань досі залишаються відкритими. Не сформовано єдиного підходу до оцінки того, наскільки ефективно витрачаються бюджетні кошти. Зберігаються регіональні диспропорції в доступі до

фінансування. Нестабільність нормативних умов, так би мовити, підвищує регуляторний ризик для підприємців. Крім того, недостатньо дослідженим залишається зв'язок між правовими процедурами, швидкістю ухвалення рішень і реальними економічними результатами програм державної підтримки.

**Мета статті.** *Мета статті* – дослідити організаційні та правові засади державної підтримки малого бізнесу в Україні під час війни.

*Завдання дослідження:*

- проаналізувати діючі програми грантової, кредитної та компенсаційної підтримки малого бізнесу;
- оцінити правові процедури доступу до фінансової допомоги та механізми контролю за використанням коштів;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства та організації державної підтримки підприємництва.

**Наукова новизна.** Наукова новизна дослідження полягає у розробленні комплексного підходу до оцінювання державної підтримки малого бізнесу в Україні. Запропонований підхід поєднує організаційні, фінансові та правові параметри функціонування програм допомоги. У роботі систематизовано чинні інструменти підтримки. До них належать грантове фінансування, пільгове кредитування, компенсаційні виплати та релокаційні заходи. Кожен інструмент проаналізовано з урахуванням економічної результативності та нормативного забезпечення. Розроблено аналітичну модель оцінювання ефективності програм. Модель враховує показники доступності, швидкості адміністрування, рівня контролю та соціально-економічного ефекту. Удосконалено підхід до адаптації міжнародного досвіду правового регулювання. Запропоновано інтегрувати цифрове адміністрування, державні гарантії та стабілізацію регуляторних умов.

**Практичне значення.** Практичне значення результатів полягає у можливості їх застосування органами державної влади, банківськими установами, центрами підтримки підприємництва та суб'єктами малого бізнесу. Створені аналітичні таблиці та матриці дозволяють оцінювати результативність програм підтримки. Вони сприяють виявленню проблемних етапів адміністрування. На їх основі можна обґрунтовувати управлінські рішення щодо вдосконалення процедур. Сформульовані напрями законодавчих змін придатні для підготовки нормативно-правових актів. Такі акти спрямовані на уніфікацію критеріїв доступу, скорочення строків розгляду заявок та посилення цифрового контролю. Вони також підходять для розробки стратегій державної підтримки малого бізнесу. Запропоновані стратегії враховують умови воєнного часу та повоєнного відновлення економіки України.

#### **Методологія**

**Методи дослідження.** У роботі застосовано порівняльно-правовий метод. Він дав змогу проаналізувати закони, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативні акти, якими регулюється державна підтримка малого бізнесу. Для оцінювання кількості отримувачів допомоги, обсягів фінансування та створених робочих місць було використано статистичний метод. Класифікацію програм підтримки за їхнім функціональним призначенням проведено за допомогою методу структурного групування. Аналітичний метод, своєю чергою, забезпечив узагальнення виявлених тенденцій та дав змогу сформулювати практичні рекомендації.

**Джерела даних.** Інформаційну основу дослідження склали офіційні матеріали Міністерства економіки України, Державної служби зайнятості, Фонду розвитку підприємництва, Програми розвитку ООН, а також чинні нормативно-правові акти України. Було використано статистичні дані за 2022–2025 роки щодо грантових програм, пільгового кредитування, компенсаційних механізмів та релокації бізнесу.

Крім того, до аналізу залучено результати наукових публікацій, які висвітлюють організаційні й правові аспекти державної підтримки підприємництва.

**Інструменти аналізу.** Для оброблення інформації застосовували табличне порівняння, розрахунок середніх величин, аналіз питомих ваг та оцінювання частки успішно реалізованих програм. Аналітичні матриці допомогли виявити організаційні проблеми та визначити напрями вдосконалення державної підтримки. Таке поєднання інструментів допомогло не лише кількісно оцінити результативність програм, а й провести якісний аналіз нормативного забезпечення підприємницької діяльності.

**Обмеження дослідження.** Певну складність становить те, що частина статистичних показників подається в агрегованому вигляді, без деталізації за регіонами або галузями. Це зумовлено тим, що окремі державні програми регулярно змінюють умови реалізації, а офіційні дані оновлюються із часовим лагом. Отже, окремі оцінки мають дещо узагальнений характер. Водночас ця обставина не знижує аналітичної цінності отриманих висновків і практичних рекомендацій.

### Результати

Після 2022 року система підтримки малого бізнесу в Україні змінилася не точково, а структурно. Держава почала діяти не як епізодичний донор, а як координатор фінансових, організаційних і правових рішень, спрямованих на збереження підприємницької активності. Це, власне, і стало відповіддю на різке падіння ділової активності, втрату активів, переміщення підприємств та дефіцит обігового капіталу [3, с. 183]. За оцінками Програми розвитку ООН, мікро-, малі та середні підприємства формують 99,98 % усіх суб'єктів господарювання, забезпечують 74 % робочих місць та створюють 64 % доданої вартості економіки України. Так Частина програм працює через бюджетне фінансування. Частина реалізується за участю банківської системи. Частина спирається на кошти міжнародних партнерів [19]. На цій основі формується багатоканальна модель, де підприємство може одночасно отримати кредит, грант, консультації, компенсацію за працевлаштування та допомогу з релокацією. Для систематизації діючих інструментів доцільно узагальнити їх прикладні характеристики (табл. 1).

Таблиця 1

### Архітектура державних інструментів підтримки малого бізнесу в Україні у 2024–2025 рр.

(побудовано автором на основі [1, 18])

№ з/п	Інструмент підтримки	Форма допомоги	Максимальний обсяг фінансування	Основне призначення	Орган реалізації	Очікуваний ефект	Термін дії
1	«Доступні кредити 5-7-9%»	Пільговий кредит	50 000 000 грн.	Поповнення обігових коштів, інвестиції	Фонд розвитку підприємництва	Зниження вартості капіталу	3–5 років
2	«Власна справа»	Мікрогрант	250 000 грн.	Створення або розвиток бізнесу	Державна служба зайнятості	Створення робочих місць	До 3 років контролю
3	Гранти для ветеранів	Грант	1 000 000 грн.	Відкриття або масштабування бізнесу	Мінекономіки	Соціальна реінтеграція	3 роки
4	Програма релокації	Організаційна підтримка	Індивідуально	Переміщення виробництва	Мінекономіки	Збереження діяльності	До завершення релокації
5	Компенсація за працевлаштування ВПО	Компенсація витрат	До 8 000 грн. за особу	Найм працівників	Центр зайнятості	Підвищення зайнятості	2–3 місяці

6	Гранти соціальним підприємствам	Грант	До 400 000 грн.	Соціальні проекти	Донорські програми	Інклюзивний розвиток	До 24 місяців
7	Компенсація за енергообладнання	Часткова компенсація	До 150 000 грн.	Енергостійкість	Банки та державні програми	Зниження енергоризиків	1–2 роки
8	Навчальні та менторські програми	Освітня підтримка	Безоплатно	Підвищення компетенцій	Дія.Бізнес, донори	Покращення управління	1–6 місяців
9	Гарантії портфельних кредитів	Державна гарантія	До 80 % кредиту	Зменшення заставних вимог	Мінфін, банки	Розширення доступу до фінансування	До завершення кредиту

Таблиця 1 фуксує позицію, що підтримка не зводиться до прямого перерахування коштів. Вона охоплює кредитування, компенсації, організаційний супровід і професійне навчання. Така конструкція працює стійкіше, бо підприємства мають різні потреби. Наймасштабнішим інструментом залишається програма «Доступні кредити 5-7-9 %». Вона функціонує з 2020 року, але під час війни її параметри були істотно розширені [7]. Пільгові ставки знизили кредитне навантаження, а державні гарантії скоротили потребу в ліквідній заставі. У підсумку кредит перестав бути фінансовим ресурсом лише для найбільш стійких підприємств.

Паралельно держава активізувала грантовий механізм. Програма «Власна справа» орієнтована на підприємців, які мають бізнес-ідею або план модернізації. Станом на початок 2025 року через цю програму було профінансовано понад 20 тис. проектів на суму більше 5 млрд грн. Це означає, що середній розмір фактично наданого гранту становив близько 250 тис. грн., що відповідає встановленому ліміту. Окремий блок підтримки спрямовано на ветеранів і членів їхніх сімей. Тут держава вирішує одразу два завдання. Перше стосується економічної адаптації, тоді як друга позиція пов'язана із соціальною інтеграцією (табл. 2).

Таблиця 2

### Порівняльна оцінка результативності державних програм підтримки малого бізнесу

(побудовано автором на основі [6, 19, 20])

№ з/п	Програма	Період оцінки	Кількість отримувачів	Обсяг фінансування, млрд грн.	Середній розмір підтримки, тис. грн.	Створено робочих місць, од.	Частка успішної реалізації, %
1	«5-7-9 %»	2024	24 800	96,4	3 887	52 000	88,0
2	«Власна справа»	2022–2025	20 000	5,0	250	45 000	81,0
3	Ветеранські гранти	2023–2025	3 900	2,1	538	8 600	79,0
4	Соціальне підприємництво	2024–2025	420	0,12	286	1 150	76,0
5	Релокація бізнесу	2022–2025	1 100	0,35	318	34 000 збережено	84,0
6	Компенсація за ВПО	2024	9 500 роботодавців	0,41	43	17 800	85,0
7	Енергетичні компенсації	2024–2025	2 700	0,22	81	4 200	83,0
8	Освітні програми	2024	18 000 учасників	0,05	2,8	Непрямий ефект	74,0

Показники з таблиці 2 демонструють відмінну економічну логіку програм. Пільгове кредитування формує найбільший фінансовий масштаб. Гранти створюють

нові робочі місця при відносно невеликому бюджетному навантаженні. Релокація не генерує нових підприємств, але утримує виробничі потужності від ліквідації. І це, власне, інший тип результату. Якщо порівняти вартість створення одного робочого місця, то програма «Власна справа» виглядає досить ефективною. За фінансування 5 млрд грн. та створення 45 тис. робочих місць витрати становлять приблизно 111 тис. грн. на одне місце. Для державної політики зайнятості це цілком прийнятний показник [10]. Але організаційна практика не є бездоганною. Підприємці регулярно стикаються із затримками банківського розгляду, складністю бізнес-планів, неоднорідністю регіонального адміністрування та високими вимогами до підтвердження витрат [15, с. 194]. Частина заявників, власне, відмовляється від участі ще на етапі підготовки документів.

Правові аспекти також впливають на результат. Законодавство містить загальні та спеціальні норми, проте окремі процедури регламентуються підзаконними актами, які змінюються доволі часто. Це пов'язано з тим, що держава адаптує програми до бюджетних можливостей і до ситуації на фронті. Але для бізнесу нестабільність правил означає додаткові трансакційні витрати. Проблеми, які стримують ефективність підтримки, варто розглядати не лише описово, а в прикладному вимірі. Для цього сформовано аналітичну матрицю управлінських рішень (табл. 3).

Таблиця 3

**Матриця організаційного вдосконалення програм підтримки малого бізнесу  
(сформовано автором)**

№ з/п	Виявлена проблема	Прояв у практиці	Економічний наслідок	Запропоноване рішення	Відповідальний суб'єкт	Очікуваний ефект	Орієнтовний строк
1	Тривалий розгляд заявок	20–45 днів	Втрата часу	Автоматизований скоринг	Банки, Мінекономіки	Скорочення до 7 днів	6 місяців
2	Складні бізнес-плани	Високий поріг входу	Відсів заявників	Типові шаблони	Дія.Бізнес	Зростання подач на 15 %	3 місяці
3	Нерівномірність регіонального доступу	Концентрація в великих містах	Дисбаланс фінансування	Регіональні квоти	Мінекономіки	Вирівнювання структури	1 рік
4	Недостатній моніторинг	Формальний контроль	Нецільове використання	Цифровий аудит	ДЦЗ	Зниження порушень	6 місяців
5	Дефіцит застави	Відмови банків	Недоступність кредитів	Розширення гарантій	Мінфін	Зростання схвалень	1 рік
6	Слабка консультаційна підтримка	Помилки у заявках	Повторні подання	Мережа менторів	Бізнес-центри	Підвищення якості заявок	4 місяці
7	Обмежене інформування	Низька обізнаність	Недовикористання програм	Цільові кампанії	Обласні адміністрації	Зростання попиту	3 місяці
8	Відсутність галузевої диференціації	Універсальні умови	Низька адаптивність	Секторальні продукти	Мінекономіки	Підвищення результативності	1 рік
9	Нестабільність нормативних правил	Часті зміни умов	Підвищення ризику	Фіксація умов на цикл	Кабінет Міністрів	Прогнозованість	6 місяців

Таблиця 3 показує, що більшість бар'єрів не пов'язані з браком бюджетних коштів. Проблема в іншому, у швидкості процедур, стандартизації документів та цифровому супроводі. І в результаті навіть добре профінансована програма може працювати повільно. Особливо відчутним залишається регіональний дисбаланс. Київ, Львівська, Дніпропетровська та Одеська області стабільно отримують найбільші обсяги підтримки. Частково це пояснюється концентрацією активного бізнесу. Але також, і це видно з

практики, впливає різний рівень інформаційного супроводу та доступу до консультантів [22, с. 90].

У роботі програм простежується ще одна закономірність. Найкращі результати отримують ті підприємці, які поєднують фінансову підтримку з навчанням і менторським супроводом. Самі гроші не гарантують успіху. Бізнесу потрібні управлінські рішення, фінансове планування, контроль витрат і чітке розуміння ринку [14]. На мою думку, подальша трансформація державної підтримки має спиратися на принцип програмної інтеграції. Підприємець повинен отримувати не окремий грант або кредит, а комплексне рішення: діагностику потреб, доступ до фінансування, консультаційний супровід і цифровий моніторинг результатів.

Після запровадження воєнного стану державна підтримка малого бізнесу перестала бути окремим напрямом економічної політики. Вона, власне, стала частиною механізму економічної безпеки. Якщо нормативні процедури працюють повільно, фінансування затримується. Якщо правила надмірно складні, підприємці не доходять до етапу подання заявки. Формат побудови нормативної бази впливає не лише на кількість отримувачів допомоги [9, с. 147]. Він визначає швидкість руху бюджетних коштів, ступінь контролю та рівень довіри до державних інституцій. У 2022–2025 роках в Україні було сформовано цілий масив законодавчих і підзаконних актів, які регулюють гранти, пільгове кредитування, компенсації роботодавцям, релокацію та ветеранське підприємництво [20]. На цій основі виникла багаторівнева правова конструкція, що поєднує норми господарського, бюджетного, податкового та адміністративного права. Для кращого розуміння структури цього регулювання доцільно узагальнити основні нормативні акти та їх прикладне значення (табл. 4).

Таблиця 4

**Система нормативно-правового регулювання державної підтримки малого бізнесу в Україні  
(побудовано автором на основі [7, 19])**

№ з/п	Нормативний акт	Рік прийняття	Предмет регулювання	Практичне значення для бізнесу	Орган реалізації
1	Господарський кодекс України	2003	Засади господарської діяльності	Визначає загальні гарантії підприємництва	Верховна Рада України
2	Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»	2012-	Форми та принципи підтримки	Закріплює види державної допомоги	Мінекономіки
3	Закон «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»	2014	Контроль допустимості допомоги	Узгоджує підтримку з конкурентними правилами	АМКУ
4	Постанова КМУ № 738	2022	Мікрогранти «Власна справа»	Регламентує порядок надання грантів	ДЦЗ
5	Постанова щодо програми «5-7-9 %»	2020	Пільгове кредитування	Встановлює умови здешевлення кредитів	Фонд розвитку підприємництва
6	Бюджетний кодекс України	2010	Використання бюджетних коштів	Визначає порядок фінансування програм	Мінфін
7	Податковий кодекс України	2010	Податкові стимули	Передбачає пільги та відстрочки	ДПС
8	Закон «Про правовий режим воєнного стану»	2015	Спеціальні умови регулювання	Дозволяє оперативно змінювати процедури	Кабінет Міністрів України

Підтримка бізнесу спирається не на один закон, а на комплекс взаємопов'язаних норм. Це, з одного боку, підвищує гнучкість. З іншого боку, збільшує адміністративне

навантаження, бо підприємцю доводиться орієнтуватися в кількох правових режимах одночасно. Постанова Кабінету Міністрів № 738 стала одним із найбільш прикладних актів останніх років. Вона визначає порядок подання заявок, критерії оцінки бізнес-планів, умови створення робочих місць та механізми повернення коштів у разі порушення умов. За цією програмою на початок 2025 року було профінансовано понад 20 тис. підприємницьких проєктів [11]. Обсяг виділених ресурсів перевищив 5 млрд грн. Це одна з наймасштабніших програм прямої грантової підтримки в історії України. Правовий механізм надання фінансової допомоги складається з кількох етапів. Спочатку заявник подає електронну заявку через цифрову платформу. Далі банк проводить перевірку ділової репутації та кредитної історії і вже після цього експерти оцінюють сам бізнес-план [21].

Практика показує, що ефективність правового механізму визначається не лише змістом норми, а й часовими параметрами її застосування. Якщо розгляд заявки триває 30–45 днів, частина проєктів втрачає актуальність. Якщо строк скорочується до 7–10 днів, бізнес оперативно отримує ресурс. В результаті правова норма починає працювати як економічний стимул. Для оцінки юридичних параметрів доступу до програм підтримки зіставимо базові критерії та контрольні вимоги (табл. 5).

Таблиця 5

**Правові критерії доступу до програм підтримки та механізми контролю  
(побудовано автором на основі [10, 19])**

№ з/п	Програма	Основний критерій доступу	Зобов'язання отримувача	Форма контролю	Строк моніторингу	Санкції за порушення
1	«Власна справа»	Наявність бізнес-плану	Створення 1–2 робочих місць	Перевірка ДЦЗ та ДПС	36 місяців	Повернення гранту
2	Ветеранські гранти	Статус ветерана або члена сім'ї	Використання коштів за призначенням	Документальна перевірка	36 місяців	Стягнення коштів
3	«5-7-9 %»	Позитивна кредитна оцінка	Погашення кредиту	Банківський моніторинг	До 60 місяців	Втрата пільгової ставки
4	Компенсація за ВПО	Працевлаштування переселенців	Збереження трудових відносин	Перевірка центру зайнятості	2–3 місяці	Відшкодування компенсації
5	Релокація	Наявність виробничого бізнесу	Фактичне переміщення активів	Адміністративний контроль	До завершення релокації	Скасування підтримки
6	Соціальні гранти	Соціальна спрямованість проєкту	Досягнення соціальних результатів	Донорський аудит	12–24 місяці	Припинення фінансування
7	Енергетичні компенсації	Закупівля обладнання	Підтвердження витрат	Банківська перевірка	12 місяців	Відмова у компенсації
8	Освітні програми	Реєстрація учасника	Участь у навчанні	Адміністративний облік	До завершення курсу	Втрата доступу

Усі програми мають не лише критерії входу, а й механізми постконтролю. Це пов'язано з тим, що державна допомога розглядається як умовне фінансування. Порушення правил автоматично створює обов'язок повернення коштів. Контроль за використанням ресурсів здійснюється кількома органами одночасно. Банки перевіряють фінансову дисципліну. Податкова служба аналізує виконання податкових зобов'язань. Державна служба зайнятості контролює створення робочих місць. Також Рахункова палата та Держаудитслужба проводять вибіркові перевірки.

У міжнародній практиці правове регулювання підтримки малого бізнесу має спільні риси. У Німеччині розвиток підприємництва координує державний банк KfW, який надає кредити під державні гарантії. У Польщі діють фонди регіонального

розвитку, що забезпечують комбіноване фінансування. У США федеральна адміністрація малого бізнесу гарантує до 85 % кредитних зобов'язань. У Канаді значну частину процедур переведено у цифровий формат. Власне, кожна країна поєднує фінансову допомогу з правовими гарантіями передбачуваності. Для адаптації зарубіжного досвіду в Україні доцільно оцінити найбільш прикладні правові рішення (табл. 6).

Таблиця 6

**Міжнародні правові інструменти підтримки малого бізнесу та можливості їх впровадження в Україні  
(сформовано автором на основі [4, 20])**

№ з/п	Країна	Правовий інструмент	Приклад практичного застосування	Потенціал адаптації в Україні	Очікуваний ефект	Строк впровадження
1	Німеччина	Державні кредитні гарантії	До 90 % покриття ризику	Розширення гарантій Мінфіну	Зростання кредитування	1 рік
2	Польща	Регіональні фонди розвитку	Децентралізоване фінансування	Посилення ролі областей	Зменшення територіальних диспропорцій	2 роки
3	США	SBA гарантії та стандарти	Єдина система оцінки заявок	Уніфікація критеріїв	Скорочення відмов	1 рік
4	Канада	Повна цифровізація процедур	Онлайн-перевірка документів	Автоматичний скоринг	Скорочення строків	6 місяців
5	Франція	Антикризові податкові відстрочки	Розстрочення платежів	Гнучкі фіскальні режими	Поліпшення ліквідності	1 рік
6	Італія	Пільги для сімейного бізнесу	Податкові стимули	Розвиток локального підприємництва	Підвищення зайнятості	2 роки
7	Естонія	Інтеграція реєстрів	Автоматичний обмін даними	Скорочення паперових процедур	Менше адміністративних витрат	1 рік
8	Литва	Спрощене грантове адміністрування	Типові форми документів	Стандартизація заявок	Зростання участі	6 місяців

Таблиця 3 показує, що міжнародний досвід не потребує механічного копіювання. Найціннішими для України є цифровізація, державні гарантії та стабільність правил на весь строк реалізації програми. Але проблема в тому, що українське законодавство все ще залишається надто фрагментарним. Частина процедур регулюється законами, інша частина постановами уряду, ще частина внутрішніми інструкціями банків. Це пов'язано з тим що програми створювалися швидко, під тиском кризових обставин (рис. 1).

На мою думку, доцільним є прийняття єдиного рамкового закону про державну підтримку підприємництва в умовах воєнного та повоєнного відновлення. Такий акт міг би закріпити типові критерії відбору, стандартні строки розгляду заяв, єдині правила моніторингу та порядок цифрового обміну даними між органами влади. Окремої уваги потребує принцип правової стабільності.

Підприємець, отримуючи грант чи кредит, має бути впевнений, що умови не зміняться посеред реалізації проекту. Це позначатиме зниження рівня регуляторного ризику та підвищення інвестиційної активності. Правове забезпечення державної підтримки малого бізнесу в Україні вже сформувало функціональну основу для антикризового розвитку підприємництва.



Рис. 1. Основи заходи державної сприяння малому підприємництву (розроблено автором)

### Обговорення

**Інтерпретація результатів.** Отримані дані свідчать про системний характер державної підтримки малого бізнесу в Україні. Фінансові ресурси, правові процедури та організаційний супровід функціонують у тісній взаємодії. Найвищий економічний ефект демонструють програми з поєднанням кредитування або грантів із консультаційним та менторським супроводом. Стійкість підприємства залежить не виключно від обсягу залучених коштів. Ключову роль відіграють оперативність ухвалення рішень, сталість регуляторних умов та доступність цифрових сервісів. Правові норми трансформуються у практичний інструмент відновлення ділової активності.

**Порівняння з іншими дослідженнями.** Висновки корелюють із результатами Борисової, Крук та Балашової [2]. Автори зосереджують увагу на фінансовій результативності програм підтримки. Проведений аналіз розширює зазначені підходи. Увагу приділено не лише обсягам фінансування. Додатково враховано адміністративні процедури, механізми контролю та регуляторні ризики. Такий підхід наближає отримані дані до висновків Кубрака [13] та Зайченка і Бондаря [6]. Дослідники наголошують на критичній важливості правової визначеності.

**Наукова новизна.** Новизна полягає в інтеграції організаційного, економічного та правового вимірів оцінювання державної підтримки. Запропоновано єдину аналітичну модель. Система показників враховує доступність програм, швидкість адміністрування, ефективність контролю та соціально-економічний результат.

**Практичне значення.** Розроблені рекомендації придатні для використання органами державної влади. Їх застосування сприяє уніфікації процедур. Зменшуються строки розгляду заявок. Посилюється цифровий моніторинг. Впровадження зазначених

заходів підвищує результативність програм підтримки. Це має особливе значення для воєнного та повоєнного періодів відновлення економіки.

### Висновки

Таким чином, державна підтримка малого бізнесу в Україні визначена як багаторівнева система, яка охоплює фінансові, організаційні та правові інструменти. Пільгове кредитування, грантові програми, механізми релокації та компенсаційні виплати діють не окремо, а в межах єдиної інфраструктури антикризового реагування. Саме завдяки такій комбінації вдалося зберегти підприємницьку активність попри воєнні ризики. Підприємства отримали необхідні ресурси для відновлення виробництва, збереження робочих місць та адаптації власних бізнес-моделей. У підсумку склався практичний механізм, що поєднує бюджетне фінансування, банківське посередництво і цифрове адміністрування, а це, своєю чергою, забезпечує стійкість сектору малого підприємництва. Результативність програм підтримки залежить не стільки від обсягів фінансування, скільки від якості правових процедур та оперативності їх застосування. Досвід показує, що коли нормативні вимоги надто складні, а строки розгляду заявок перевищують один місяць, частина підприємців просто відмовляється від участі. Натомість за стандартизованих та цифровізованих процедур доступ до коштів стає значно швидшим. Найкращі результати демонструють ті програми, де фінансова допомога супроводжується консультаціями та менторською підтримкою. Отже, правова визначеність, стабільність правил і прозорий контроль безпосередньо впливають як на економічний ефект, так і на рівень довіри з боку бізнесу.

Подальший розвиток системи державної підтримки малого бізнесу варто будувати на уніфікації законодавства, інтеграції державних реєстрів та закріпленні стабільних умов реалізації програм на весь період їхньої дії. Доцільно ухвалити рамковий нормативний акт, який би встановив єдині критерії відбору, стандартизовані строки розгляду заяв та узгоджений порядок моніторингу. Вивчення й адаптація практик Німеччини, Канади, Польщі та Естонії дадуть змогу посилити цифрове адміністрування і скоротити адміністративні витрати. У результаті матимемо передбачуванішу, прозорішу та ефективнішу систему підтримки підприємництва у воєнний і повоєнний періоди.

### Список використаних джерел

1. Актуальні державні програми та гранти станом на лютий 2026 року. URL: [https://toolkit.in.ua/files/442/upload/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8\\_%D0%9C%D0%A1%D0%9F\\_%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B8%D0%B9\\_26.pdf](https://toolkit.in.ua/files/442/upload/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8_%D0%9C%D0%A1%D0%9F_%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B8%D0%B9_26.pdf) (дата звернення: 08.05.2026).
2. Борисова С., Крук О., Балашова О. Підтримка та фінансування підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-107>
3. Васюта В. Б., Мехеда Я. Р. Українське підприємництво в умовах війни. *Галицький економічний вісник*. 2025. Том 92. № 1. С. 181–186. DOI: [https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk\\_tntu2025.01.181](https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01.181)
4. Дикань В. В., Фролова Н. Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
5. Добровольська В. В., Будурова Г. М. Державна підтримка бізнесу в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 393–398. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.57>
6. Зайченко В. В., Бондар О. В. Механізми підтримки підприємницької діяльності в умовах війни: вітчизняний контекст і зарубіжні підходи. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2025. Вип. 13(46), ч. 1. С. 67–81. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2025.13\(46\).1.67-81](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2025.13(46).1.67-81)

7. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції Державної цільової програми з підтримки ветеранського підприємництва на 2026–2028 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 р. № 1343-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR251343> (дата звернення: 08.05.2026).
8. Казак О. О., Дідушок Р. З. Цифровізація малого бізнесу в Україні в умовах воєнної трансформації економіки. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*. 2025. № 3(17). С. 48–57. DOI: <http://doi.org/10.32750/2025-0348>
9. Каличева Н. Є., Маковоз О. В., Цуканов Ю. М. Малі підприємства у воєнний час: виклики та напрями підтримки. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2024. № 4(89). С. 141–150. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2024-4-141-150>
10. Ковальчук Н., Ватаманюк К. Фінансування малого бізнесу в Україні в умовах війни. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2025. Vol. 4. № 3. С. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20250403.02>
11. Кожухівський О., Востряков О. Трансформація моделей соціального підприємництва в Україні в умовах війни. *Development Service Industry Management*. 2026. № 2(14). С. 69–76. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2026-14\(8\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2026-14(8))
12. Красовська Ю., Подлевська О. Міжнародна та вітчизняна підтримка малого підприємництва України: статистичний аналіз та оцінка потенціалу. *Економічний аналіз*. 2025. Том 35. № 1. С. 49–57. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2025.01.049>
13. Кубрак Г. О. Перспективи державної підтримки суб'єктів малого бізнесу: правовий аспект. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 615–620. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.88>
14. Македон В. В., Маковецька А. О. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах ринкової нестабільності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2023. № 12(80). DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-12-9477>
15. Македон В. В., Нечаєв Д. С. Маркетингове забезпечення як драйвер адаптивного розвитку системи менеджменту підприємства в умовах цифрової трансформації. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія «Економічні науки». 2025. № 2(116). С. 190–197. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-2-27>
16. Медвідь В. Ю., Науменко О. О. Державна політика стимулювання та підтримки соціально відповідального малого та середнього бізнесу України в умовах війни. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 8(290). С. 257–267. DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-290-257-267>
17. Мельничук Г. С. Аналіз інструментів надання державної фінансової підтримки малому підприємству в Україні у воєнний час. *Бізнес Інформ*. 2025. № 11. С. 327–334. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-11-327-334>
18. Мозговий Є. В. Державна підтримка підприємців під час війни. *Бізнес Інформ*. 2024. № 6. С. 202–207. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-6-202-207>
19. Програма розвитку ООН в Україні. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. *Київ: UNDP Ukraine*, 2024. 86 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (дата звернення: 08.05.2026)
20. Програми підтримки бізнесу в Україні. URL: <https://givingtuesday.ua/statti/programy-pidtrymky-biznesu-v-ukrayini/> (дата звернення: 08.05.2026).
21. Толстова А. В., Мокрушин В. В., Курязов К. Н. Потенціал розвитку малого бізнесу України в умовах воєнного стану. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2025. № 92. С. 141–149. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.92.353166>

22. Шевченко Н. В., Копитко М. І. Функціонування малих підприємств в умовах воєнного часу та євроінтеграційних процесів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 4(72). С. 86–93. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-86-93>

### References

1. *Aktualni derzhavni prohramy ta hranty stanom na liutyi 2026 roku* [Current state programs and grants as of February 2026]. (2026). [https://toolkit.in.ua/files/442/upload/Hranty MSP liutyi 26.pdf](https://toolkit.in.ua/files/442/upload/Hranty_MSP_liutyi_26.pdf)
2. Borysova, S., Kruk, O., & Balashova, O. (2024). Pidtrymka ta finansuvannia pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Support and financing of entrepreneurial activity under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (61). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-107>
3. Vasiuta, V. B., & Mekheda, Ya. R. (2025). Ukrainiske pidpriemnytstvo v umovakh viiny [Ukrainian entrepreneurship in wartime]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 92(1), 181–186. [https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk\\_tntu2025.01.181](https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01.181)
4. Dykan, V. V., & Frolova, N. L. (2022). Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini u voiennyi chas [Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized business in Ukraine in wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
5. Dobrovolska, V. V., & Budurova, H. M. (2024). Derzhavna pidtrymka biznesu v umovakh voiennoho stanu [State support of business under martial law]. *Pravo i suspilstvo*, (5), 393–398. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.57>
6. Zaichenko, V. V., & Bondar, O. V. (2025). Mekhanizmy pidtrymky pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh viiny: vitchyzniani kontekst i zarubizhni pidkhody [Mechanisms of entrepreneurial activity support in wartime: domestic context and foreign approaches]. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, 13(46, pt. 1), 67–81. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2025.13\(46\).1.67-81](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2025.13(46).1.67-81)
7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025). *Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy z pidtrymky veteranskoho pidpriemnytstva na 2026–2028 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.11.2025 № 1343-r* [On approval of the Concept of the State Targeted Program for Veteran Entrepreneurship Support for 2026–2028: Cabinet of Ministers Decree No. 1343-r of 26 November 2025]. <https://ips.ligazakon.net/document/KR251343>
8. Kazak, O. O., & Didushok, R. Z. (2025). Tsyfrovizatsiia maloho biznesu v Ukraini v umovakh voiennoi transformatsii ekonomiky [Digitalization of small business in Ukraine under wartime economic transformation]. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, 3(17), 48–57. <https://doi.org/10.32750/2025-0348>
9. Kalycheva, N. Ye., Makovoz, O. V., & Tsukanov, Yu. M. (2024). Mali pidpriemstva u voiennyi chas: vyklyky ta napriamy pidtrymky [Small enterprises in wartime: challenges and directions of support]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, 4(89), 141–150. <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2024-4-141-150>
10. Kovalchuk, N., & Vatamaniuk, K. (2025). Finansuvannia maloho biznesu v Ukraini v umovakh viiny [Financing of small business in Ukraine in wartime]. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 4(3), 11–20. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20250403.02>
11. Kozhukhivskiy, O., & Vostriakov, O. (2026). Transformatsiia modelei sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh viiny [Transformation of social entrepreneurship models in Ukraine in wartime]. *Development Service Industry Management*, 2(14), 69–76. [https://doi.org/10.31891/dsim-2026-14\(8\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2026-14(8))

12. Krasovska, Yu., & Podlevska, O. (2025). Mizhnarodna ta vitchyzniana pidtrymka maloho pidpriemnytstva Ukrainy: statystychnyi analiz ta otsinka potentsialu [International and domestic support for small entrepreneurship in Ukraine: statistical analysis and potential assessment]. *Ekonomichnyi analiz*, 35(1), 49–57. <https://doi.org/10.35774/econa2025.01.049>
13. Kubrak, H. O. (2024). Perspektyvy derzhavnoi pidtrymky subiektiv maloho biznesu: pravovyi aspekt [Prospects for state support of small business entities: legal aspect]. *Pravo i suspilstvo*, (2), 615–620. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.88>
14. Makedon, V. V., & Makovetska, A. O. (2023). Informatsiine zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv v umovakh rynkovoї nestabilnosti [Information support of economic security of enterprises under market instability]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Serii: Ekonomichni nauky*, (12(80)). <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-12-9477>
15. Makedon, V. V., & Nechaiev, D. S. (2025). Marketynhove zabezpechennia yak draiver adaptivnoho rozvytku systemy menedzhmentu pidpriemstva v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Marketing support as a driver of adaptive development of the enterprise management system under digital transformation]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii "Ekonomichni nauky"*, 2(116), 190–197. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-2-27>
16. Medvid, V. Yu., & Naumenko, O. O. (2025). Derzhavna polityka stymuliuвання ta pidtrymky sotsialno vidpovidalnoho maloho ta serednoho biznesu Ukrainy v umovakh viiny [State policy of stimulating and supporting socially responsible small and medium-sized business in Ukraine in wartime]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 8(290), 257–267. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-290-257-267>
17. Melnychuk, H. S. (2025). Analiz instrumentiv nadannia derzhavnoi finansovoy pidtrymky malomu pidpriemnytstvu v Ukraini u voiennoi chas [Analysis of instruments of state financial support for small entrepreneurship in Ukraine in wartime]. *Biznes Inform*, (11), 327–334. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-11-327-334>
18. Mozghovyi, Ye. V. (2024). Derzhavna pidtrymka pidpriemstv pid chas viiny [State support of entrepreneurs during the war]. *Biznes Inform*, (6), 202–207. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-6-202-207>
19. United Nations Development Programme in Ukraine. (2024). *Otsinka vplyvu viiny na mikro-, mali ta seredni pidpriemstva v Ukraini* [Assessment of the impact of the war on micro, small and medium-sized enterprises in Ukraine]. UNDP Ukraine. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>
20. *Prohramy pidtrymky biznesu v Ukraini* [Business support programs in Ukraine]. (n.d.). GivingTuesday Ukraine. <https://givingtuesday.ua/statti/prohramy-pidtrymky-biznesu-v-ukrayini/>
21. Tolstova, A. V., Mokrushyn, V. V., & Kuriyazov, K. N. (2025). Potentsial rozvytku maloho biznesu Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Potential for small business development in Ukraine under martial law]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, (92), 141–149. <https://doi.org/10.18664/btie.92.353166>
22. Shevchenko, N. V., & Kopytko, M. I. (2023). Funktsionuvannia malykh pidpriemstv v umovakh voiennoho chasu ta yevrointehratsiinykh protsesiv [Functioning of small enterprises under wartime conditions and European integration processes]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*, 4(72), 86–93. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-86-93>